

POLITIEKE PEILING I&O RESEARCH SEPTEMBER 2016

17 september 2016

Aantal grote operaties terugdraaien

Kiezers oordelen over een aantal belangrijke politieke kwesties anders dan in 2010, vlak voordat Mark Rutte zijn eerste kabinet (van VVD, CDA en gedoogsteun van de PVV) formeerde. Kiezers zijn op sociaaleconomische onderwerpen nog steeds overwegend *links* georiënteerd en op sociaal-culturele issues overwegend *conservatief* ingesteld. Dat is ook in 2016 zo.

Maar kiezers zijn duidelijk niet tevreden over een aantal grote operaties die de laatste twee kabinetsperiodes zijn doorgevoerd. Een meerderheid van de kiezers zou de verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar en de bezuinigingen in thuis-, ouderen- en jeugdzorg het liefst terugdraaien; twee derde wil af van het eigen risico in de zorg; de weerstand tegen marktwerking in zorg en onderwijs is toegenomen; men wil niet nog meer asphalt om de files tegen te gaan, maar wel meer investeringen in duurzame energie. En Nederlandse kiezers lijken het buitenland herontdekt te hebben: Nederland zou nu – duidelijk meer dan in 2010 – meer moeten bijdragen aan internationale vredesoperaties en niet nog meer bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking. Op kunst en cultuur wil men – anders dan in 2010 – niet verder bezuinigen.

Kiezers willen nivellering van inkomen, maar minder sterk dan in 2010

Ook andere verschuivingen komen wellicht voort uit effecten van het kabinetsbeleid, waarbij dit beleid de behoefte aan verandering iets heeft getemperd. Kiezers zijn nog steeds vaak voorstander van nivelleringsmaatregelen, maar in minder sterke mate dan in 2010. Hoewel een causaal verband niet vast te stellen is, zou dit veroorzaakt kunnen zijn door maatregelen van het kabinet Rutte II die een nivellerend effect beoogden.

Integratie en immigratie: ambivalente kiezers

Met betrekking tot het samenleven tussen autochtone en allochtone inwoners, tussen moslims en niet-moslims laten Nederlanders een tweeledig beeld zien. Een beeld van tolerantie, maar wel volgens de Nederlandse mores. In principe hebben moslims volgens de Nederlandse kiezers dezelfde rechten en plichten als christenen, maar driekwart (73%) vindt wel dat moslims en andere etnische minderheden zich 'volledig moeten aanpassen aan de Nederlandse manier van leven'. Dit is zelfs nog toegenomen ten opzichte van 2010 (was 67%). Alle moskeeën hoeven van doorsnee Nederland zeker niet dicht (slechts 22% vindt van wel), maar in publieke functies ziet men liever geen hoofddoekjes (45%) en zeker geen gezichtsbedekkende kleding (85%).

Een meerderheid van de Nederlanders wil liever geen arbeidsmigranten uit Oost-Europa ontvangen, maar over de vraag of laaggeschoolde migranten mogen worden toegelaten, zijn Nederlanders verdeeld. Een beeld dat we ook in augustus 2015 zagen, in het onderzoek dat I&O Research uitvoerde voor *de Volkskrant* ("Oorlogsvluchtelingen welkom, economische vluchtelingen niet").¹ Per saldo is men hier in 2016 niet in meerderheid tegen, wat in 2010 nog wel het geval was (toen vond 50% dat Nederland geen laaggeschoolde migranten meer moest toelaten, nu is dat nog 36%).

Iets meer tevredenheid over kabinet-Rutte

Iets meer dan de helft van de kiezers (53%) is ontevreden over het kabinetsbeleid van Rutte II: ruim vier op de tien Nederlanders (44%) zijn tevreden over 'wat het huidige kabinet-Rutte (VVD, PvdA) in de afgelopen jaren heeft gedaan'. Dit is een verbetering ten opzichte van een half jaar geleden, toen nog 36 procent tevreden was.

PVV en VVD gaan nek-aan-nek

De toegenomen tevredenheid met het kabinetsbeleid vertaalt zich niet of nauwelijks naar zetelwinst voor VVD en PvdA. De VVD levert 13 zetels in ten opzichte van 2012, de PvdA 19. Ten opzichte van de laatste I&O-peiling (juni) is de VVD stabiel (nu 28 zetels, plus 1) en wint de PvdA iets terug (19 zetels, plus 3). Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, zouden de VVD (28 zetels) en de PVV (27 zetels) nek-aan-nek gaan om de grootste partij van Nederland te worden. Rekening houdend met statistische nauwkeurigheidsmarges (2 à 3 zetels) zijn beide partijen ongeveer even groot.

De PvdA is momenteel de derde partij met 19 zetels, waarna een peloton van SP, GroenLinks, CDA en D66 volgt met elk 13 of 14 zetels. 50 Plus staat momenteel op 9 zetels, 3 meer dan in de vorige peiling. Nieuwkomer VNL, met Jan Roos als beoogd lijsttrekker, zou op dit moment twee zetels krijgen.

Klaver, Asscher en Segers meest populair; Jan Roos en Geert Wilders minst populair

Van de landelijke politici (fractievoorzitters/ministers) zijn Jesse Klaver, Lodewijk Asscher en Gert-Jan Segers de populairste politici. Zij krijgen gemiddeld een 6,0 van alle kiezers die hen kennen. Ook in juni waren zij de populairste politici van Nederland.

Jan Roos, Geert Wilders, Tunahan Kuzu en Sylvana Simons krijgen de laagste beoordeling met rapportcijfers onder de 4. Wilders kan niettemin op veel waardering (8,3) van zijn eigen achterban rekenen. Jan Roos is na Wilders de meest gewaardeerde politicus onder PVV-stemmers. Landelijk scoort Roos een 3,6, maar onder de PVV-aanhang is dat een 6,1.

Dit blijkt uit landelijk representatief onderzoek van **I&O Research**, in samenwerking met **de Volkskrant**, onder 1.456 Nederlanders van 18 jaar en ouder.

Inhoud van dit rapport

- Politieke peiling Pag. 3
- Stellingen politieke kwesties Pag. 13
- Onderzoeksverantwoording Pag. 21

*Overname uit deze publicatie is alleen toegestaan met expliciete vermelding van **I&O Research** als bron.*

¹ I&O Research (2015), "Oorlogsvluchtelingen welkom, economische vluchtelingen niet", <http://www.ioresearch.nl/home/nieuws/artmid/445/articleid/665/oorlogsvluchtelingen-welkom-economische-vluchtelingen-niet#.V9qUJdLymUk>

Politieke peiling

VVD en PVV gaan nek-aan-nek

Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, zou de VVD 28 zetels halen, op de voet gevolgd door de PVV (27 zetels). Rekening houdend met statistische nauwkeurigheidsmarges (2 à 3 zetels) zijn beide partijen 'even groot' (tabel 1). De PvdA is momenteel de derde partij met 19 zetels, waarna een peloton van SP, GroenLinks, CDA en D66 staan met elk 13 of 14 zetels volgt. 50 Plus staat momenteel op 9 zetels, 3 meer dan in de vorige peiling en 7 meer dan bij de verkiezingen in 2012.

VNL virtueel op twee zetels

VNL, met Jan Roos als lijsttrekker, zou op dit moment twee zetels krijgen. DENK, onder aanvoering van Tunahan Kuzu en Selçuk Öztürk, krijgt in deze peiling onvoldoende electorale steun voor een Kamerzetel.

Tabel 1

Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, op welke partij zou u dan stemmen? (exclusief blanco, ongeldig, weet ik niet en wil ik niet zeggen)

	TK ²	PEILING									VERSCHIL	
	Zetels	Zetels									Zetels	Zetels
	Sept 2012	Maart '15	Juli '15	Sept. '15	Dec. '15	29 jan. '16	8 feb. '16	7 mrt. '16	7 jun. '16	13 sep. '16	+/- t.o.v. jun.	+/- t.o.v. TK 2012
VVD	41	24	28	29	27	26	26	27	27	28	+1	-13
PvdA	38	18	16	18	17	15	17	19	16	19	+3	-19
PVV	15	21	17	20	24	27	26	25	31	27	-4	+12
SP	15	19	21	18	17	16	16	16	17	14	-3	-1
CDA	13	17	16	18	17	17	15	16	16	13	-3	0
D66	12	25	20	15	17	18	16	16	12	13	+1	+1
ChristenUnie	5	6	5	5	6	6	6	6	6	5	-1	0
GroenLinks	4	7	13	11	13	14	14	14	12	14	+2	+10
SGP	3	4	3	3	4	4	4	3	4	3	-1	0
PvdD	2	4	5	4	4	3	5	4	3	3	0	+1
50 Plus	2	5	6	9	4	4	5	4	6	9	+3	+7
VNL	-	-	0	0	0	0	0	0	0	2	+2	-
DENK	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0	-
Totaal	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150		

Bron: I&O Research 2016

² Geen rekening gehouden met opstappen Kamerleden PVV, PvdA, VVD en 50 Plus.

Tabel 2

Zetelpeiling Tweede Kamer maart 2015 – september 2016 (% van de stemmen)
(exclusief blanco, ongeldig, weet ik niet en wil ik niet zeggen)

PEILING TK – I&O									
	%								
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
	Maart '15	Juli '15	Sept. '15	Dec. '15	Jan. '16	8 feb. '16	7 mrt. '16	7 jun. '16	13 sep. '16
VVD	15,9	18,3	18,8	17,6	16,9	17,0	18,0	17,4	18,5
PvdA	12,0	10,5	12,0	11,1	9,7	11,5	12,4	10,2	12,5
PVV	13,7	11,4	13,1	15,6	17,6	16,9	16,2	20,3	17,6
SP	12,5	13,4	12,2	11,2	10,7	10,7	10,9	11,3	9,2
CDA	11,1	10,4	11,6	11,2	10,9	9,8	10,6	10,8	8,9
D66	16,4	13,2	9,9	11,1	12,1	10,3	10,4	8,0	8,4
ChristenUnie	4,2	3,8	3,8	4,2	4,4	4,2	3,9	3,9	3,3
GroenLinks	4,8	8,4	7,7	8,9	9,2	9,4	9,0	7,8	9,5
SGP	2,6	2,4	2,1	2,7	2,6	2,8	2,5	2,8	2,2
PvdD	3,0	3,5	2,8	2,9	2,6	3,4	2,9	2,5	2,2
50 Plus	3,3	4,0	5,9	2,9	2,9	3,6	3,1	4,4	6,4
VNL	-	0,6	0,0	0,4	0,3	0,0	0,0	0,6	1,3
DENK	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: I&O Research 2016

Redenen partijkeuze

Kiezers konden eerst in hun eigen bewoordingen – via een open vraag – de belangrijkste reden geven waarom zij op hun partij van eerste voorkeur zouden stemmen. Daarna is een lijst van onderwerpen voorgelegd die mogelijk een rol spelen bij hun partijkeuze. Dit is weergegeven in tabel 3.

Tabel 3

Belangrijke redenen om **partij van eerste voorkeur** te stemmen (%)

	VVD	PVDA	PVV	SP	CDA	D66	GL	TOTAAL (INCL. ANDERE KIEZERS)
gezondheidszorg	33%	50%	44%	70%	54%	39%	54%	48%
normen en waarden	53%	40%	45%	37%	68%	31%	38%	47%
sociale voorzieningen / armoede(bestrijding)	14%	54%	24%	69%	37%	26%	63%	38%
immigratie / asielproblematiek	35%	28%	81%	21%	21%	27%	35%	37%
inkomensbeleid	43%	51%	16%	61%	24%	13%	38%	36%
economie	61%	37%	12%	28%	38%	38%	26%	32%
veiligheid	53%	19%	52%	21%	36%	14%	8%	32%
Europese Unie	29%	30%	46%	25%	25%	35%	24%	29%
werkgelegenheid	38%	47%	10%	45%	29%	18%	22%	28%
onderwijs	22%	40%	4%	22%	27%	51%	48%	27%
integratie van migranten	22%	29%	54%	16%	14%	16%	26%	26%
leefbaarheid in de wijken	16%	26%	47%	34%	21%	12%	24%	26%
overheidsfinanciën	42%	23%	16%	24%	27%	19%	17%	24%
belastingen	34%	18%	20%	37%	13%	18%	12%	24%
inspraak en democratie	23%	34%	20%	27%	19%	33%	21%	23%
duurzaamheid / milieu	12%	33%	2%	22%	14%	36%	77%	23%
(dreiging van) terrorisme	28%	8%	57%	4%	15%	8%	3%	21%
ethische zaken (euthanasie, abortus, homoseksualiteit, etc.)	15%	26%	6%	12%	17%	40%	22%	19%
woningmarkt / huren	19%	32%	6%	32%	13%	6%	13%	16%
energie (fossiele brandstoffen, schone energie, e.d.)	11%	18%	2%	12%	10%	24%	57%	16%
natuur	8%	13%	0%	9%	12%	13%	42%	14%
religieuze zaken	3%	0%	21%	3%	23%	3%	1%	12%
verkeer en (openbaar) vervoer	25%	13%	4%	2%	7%	7%	13%	11%
dierenwelzijn	4%	4%	6%	7%	3%	5%	9%	7%
kunst / cultuur	3%	13%	2%	4%	7%	13%	18%	7%
(digitale) dienstverlening door de overheid	4%	6%	1%	7%	3%	5%	7%	5%
anders	5%	3%	5%	3%	8%	2%	1%	4%

Bron: I&O Research 2016. Bij de politieke partijen zijn percentages van 40% of meer groen gemarkeerd.

VVD

Voor VVD-stemmers vormt de 'economie' (61%) het belangrijkste thema om op deze partij te stemmen. Ook noemt meer dan de helft van de VVD-kiezers 'veiligheid' (53%) en 'normen en waarden' (53%) als belangrijke thema's. Ook waarderen de kiezers de daadkracht die de VVD heeft getoond in het kabinet met de PvdA. De VVD heeft in hun ogen gezorgd voor een stabiele regering. Andere kiezers zijn minder tevreden, maar zij beschouwen de VVD als de 'minst kwade' van alle partijen.

- "De VVD is nu bijna 4 jaar aan de macht en het land regeren gaat hen goed af. Oké, er zijn natuurlijk (zoals altijd) heel wat dingen die nog anders konden, maar met de VVD zou Nederland erop vooruit gaan. Met andere partijen juist achteruit."
- "Een stabiele partij die het nu al vier jaar goed doet met niet altijd leuke maatregelen. Belangrijk voor Nederland, stabiel en rustig!"
- "Het is een liberale partij en ben nogal voorstander van het liberale gedachtegoed (vrijheid, verantwoordelijkheid en verdraagzaamheid)."
- "Voor mij de minst slechte van de slechten. Altijd VVD gestemd maar erg teleurgesteld na deze kabinetsperiode."

PvdA

PvdA-kiezers hechten veel belang aan sociaaleconomische thema's als sociale voorzieningen en armoedebestrijding (54%), inkomensbeleid (51%), gezondheidszorg (50%) en werkgelegenheid (47%). De PvdA komt in de ogen van kiezers op voor groepen die het moeilijk hebben in de samenleving (mensen met een laag inkomen, vluchtelingen etc.). Ook de kabinetsdeelname van de PvdA wordt genoemd, al vinden sommigen het jammer dat er compromissen zijn gesloten.

- "Sociaal, houdt rekening met de zwakkeren, voor ontwikkelingshulp en duurzaamheid".
- "Ik geloof in de idealen van de PvdA: gelijke kansen, opkomen voor de zwakkeren, de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten."
- "Ze hebben het deze kabinetsperiode goed gedaan, alleen hebben ze door de samenwerking met de VVD niet alle plannen kunnen uitvoeren. Het gaat beter met Nederland en dat is te danken aan de coalitiepartijen."
- "Ik stem al jaren op de PvdA. Maar ik hoop dat ze weer wat meer voor de gewone arbeiders op gaan komen en hun beloftes waarmaken. Maar helaas doet geen één partij dit."
- "De basisbeginselen van deze partij komen redelijk overeen met mijn visie op de maatschappij. Helaas moeten er zowel op bestuurlijk/regeringsniveau altijd compromissen worden gesloten."

PVV

Het thema 'immigratie en asielproblematiek' (81%) komt bij PVV-kiezers als belangrijkste stemmotief bovendrijven. Een onderwerp dat hieraan gerelateerd is, is de integratie van migranten (54%). Verder speelt de dreiging van terrorisme voor 57 procent van de PVV-stemmers een rol bij de keuze voor hun partij, veel meer dan bij andere kiezers. Dat geldt ook voor het onderwerp 'leefbaarheid in de wijken', dat voor PVV-kiezers een groter gewicht heeft dan voor kiezers van andere partijen (*overall* wordt dit door 26% van de kiezers als stemmotief genoemd). De stem op de PVV is voor sommigen een stem tegen de gevestigde orde, in Den Haag en Brussel, zoals blijkt uit de citaten van deze kiezers:

- "Afzetten tegen de gevestigde orde."
- "Ben het zat, al dat politieke gelul."
- "De enige partij die durft te zeggen wat heel veel mensen denken!"
- "De enige partij die het gevaar van de islamisering van ons land onderkent."
- "Omdat de andere partijen er niets van bakken. Altijd overal om heen draaien, bij bepaalde problemen de andere kant uit kijken, en niet voor hun mening uitkomen. Durven geen beslissingen te nemen of op te treden (Erdogan en het tuig van de richel die hier de boel onveilig maken)."
- "Uit Europa en minder gelukszoekers"

SP

Voor SP-kiezers is er een duidelijke top 3 van onderwerpen die hun keuze voor de SP bepalen: gezondheidszorg (70%), sociale voorzieningen en armoedebestrijding (69%) en inkomensbeleid (61%). Deze thema's zijn ook voor PvdA-kiezers van groot belang. SP-kiezers ondersteunen het pleidooi voor een ander zorgstelsel, waarbij de invloed van de markt wordt teruggedrongen, het eigen risico wordt afgeschaft en één Nationaal ZorgFonds wordt opgericht. Verder moet er volgens SP-stemmers meer oog zijn voor de zwakkeren in de samenleving.

- "Afschaffing van de eigen bijdrage zorg. Tevens 1 nationale zorgverzekering en wat met alle dure verzekeringen via marktwerking."
- "Ander zorgstelsel en verlaging pensioenleeftijd."
- "Tegen marktwerking op allerlei gebieden."
- "De veranderingen die ze willen doorvoeren zoals het Nationaal ZorgFonds."
- "Ze hebben oog voor de gezondheidszorg, zijn kritisch over de bureaucratie van de Europese Unie en willen meer ontwikkelingshulp."
- "Omdat de huidige regering er alleen is voor de rijken. De rijken worden rijker en de armen worden armen; ze breken allerlei voorzieningen af en laten de mensen in de kou staan."
- "Komen naar mijn mening nog steeds het meest op voor de "gewone man"."

CDA

'Normen en waarden' (68%) zijn voor CDA-kiezers het belangrijkste thema, meer dan bij kiezers van andere partijen het geval is. Op enige afstand volgt het thema 'gezondheidszorg', dat voor ruim de helft (54%) een reden is om op het CDA te stemmen. In vergelijking met PvdA- en SP-kiezers worden sociaaleconomische thema's als 'sociale voorzieningen en armoedebestrijding' (37%), 'werkgelegenheid' (29%) en 'inkomensbeleid' (24%) minder vaak door CDA-stemmers genoemd. Het CDA wordt door kiezers gezien als een degelijke, betrouwbare en stabiele middenpartij, met een evenwichtige visie op mens en samenleving.

- "Christelijke middenpartij."
- "Degelijk en betrouwbaar."
- "Het wordt tijd dat VVD en PvdA van het toneel verdwijnen; ze hebben alles kapot gemaakt."
- "Gematigde en christelijke partij met oog voor alle maatschappelijke kanten."
- "[het CDA] is een bestuurderspartij met visie op het leven. Zeg maar totaalpakket en geen one-issuepartij."
- "Stabiele partij, realistisch programma, niet alleen economisch denken."

D66

D66

De helft van de D66-kiezers (51%) noemt 'onderwijs' als een van de redenen om op deze partij te stemmen. Onderwijs is een thema waarop D66 (en GroenLinks) meer kiezers aan zich weten te binden dan andere partijen. Dat geldt ook voor ethische zaken, zoals de standpunten van D66 inzake euthanasie, abortus en homoseksualiteit. Vier op de tien kiezers (40%) noemen dit als reden om op D66 te stemmen. Ook de genuanceerde, pragmatische koers van de partij spreekt deze kiezers aan.

- "Aandacht voor onderwijs en werkgelegenheid, voor een sterk Europa."
- "De liberale inhoud van het programma. De keuzes op gebied van Europa, integratie etc."
- "Het lijkt me dat D66 verstandige politici heeft, die niet meteen ongenueerd iets roepen."
- "Partij sluit het meeste aan bij mijn eigen standpunten. Bovendien stel ik hun pragmatische instelling op prijs en houd ik niet van sterk dogmatisch denken."
- "Op dit moment het evenwichtigste verhaal in debatten over verschillende thema's."
- "Programma spreekt mij aan".

GroenLinks

GROENLINKS

Het thema 'duurzaamheid en milieu' is voor GroenLinks-kiezers de belangrijkste reden (77%) om op deze partij te stemmen. Dit motief wordt door hen veel vaker genoemd in vergelijking met andere kiezers. Dit patroon is ook zichtbaar bij het energievraagstuk, dat voor ruim de helft (57%) van de GroenLinks-kiezers een belangrijk onderwerp is. Andere thema's die een rol spelen in de overwegingen van GroenLinks-stemmers zijn: sociale voorzieningen en armoedebestrijding (63%), gezondheidszorg (54%) en onderwijs (48%). Ook het frisse geluid van een nieuwe lijsttrekker (Jesse Klaver) wordt genoemd.

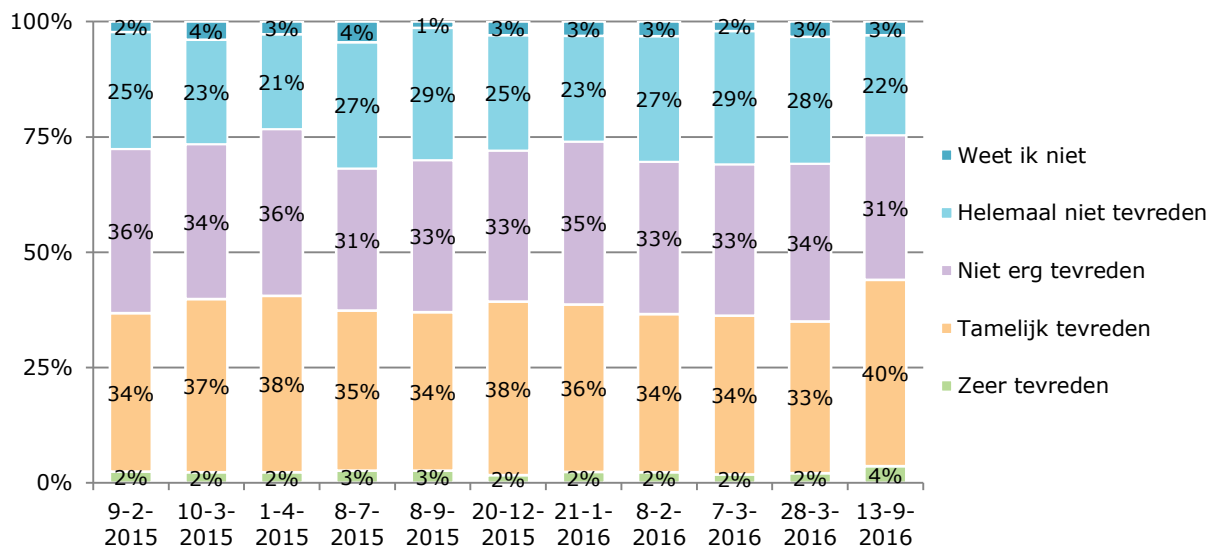
- "Aandacht voor milieu en solidariteit. Tegengeluid tegen economisme in huidig neo-liberaal beleid."
- "De enige partij die zich daadwerkelijk zorgen maakt om ons milieu en daar wat aan wil doen."
- "Én Groen, én Links. Wat wil een mens nog meer."
- "Goede jonge fractievoorzitter. Een partij met goede frisse ideeën."
- "Milieu, onderwijs, plaats geven aan vluchtelingen."
- "Ik denk dat GroenLinks een ander geluid wil laten horen, vooral betreffende duurzaamheid en het verkleinen van de kloof tussen arm en rijk."

Lichte stijging tevredenheid kabinet

Hoe tevreden zijn Nederlanders over de prestaties van het kabinet-Rutte in de afgelopen jaren? Op dit moment zijn ruim vier op de tien Nederlanders (44%) tevreden over 'wat het huidige kabinet-Rutte (VVD, PvdA) in de afgelopen jaren heeft gedaan'. Ten opzichte van de laatste keer dat deze vraag is gesteld (maart 2016) is het aandeel 'tevreden' gestegen van 36 naar 44 procent. De huidige mate van tevredenheid sluit aan op de niveaus die rond de jaarwisseling zijn bereikt. Eind december 2015 was 38 procent van de Nederlanders tamelijk tevreden over dit kabinet.

Figuur 1

Hoe tevreden of ontevreden bent u in het algemeen met wat het huidige kabinet-Rutte (VVD, PvdA) in de afgelopen jaren heeft gedaan? (%)

Bron: I&O Research 2016

Rutte, Samsom en Wilders zijn bekendste politici

De bekendheid van politici is onderzocht door Nederlanders een lijst met namen voor te leggen die in random volgorde zijn getoond. Mark Rutte (96%), Geert Wilders (96%) en Diederik Samsom (94%) zijn de bekendste politici van Nederland (tabel 4). Ook Alexander Pechtold, Emile Roemer en Lodewijk Asscher zijn bij negen op de tien Nederlanders (van naam) bekend. De nieuwe lijsttrekker van VNL, Jan Roos, wordt door bijna de helft (48%) genoemd. Minder bekend zijn Tunahan Kuzu (DENK, 29%), Gert-Jan Segers (CU, 26%) en Paul Tang (PvdA, 17%).

Tabel 4

Bekendheid politici, naar huidige stemvoorkeur (n=1.456)³

	VVD	PVDA	PVV	SP	CDA	D66	GL	TOTAAL (INCL. ANDERE KIEZERS EN NIET- STEMMERS)
Mark Rutte	99%	92%	96%	96%	99%	92%	98%	96%
Geert Wilders	98%	95%	96%	96%	98%	92%	98%	96%
Diederik Samsom	98%	92%	91%	95%	93%	90%	99%	94%
Alexander Pechtold	98%	90%	89%	93%	95%	91%	100%	92%
Emile Roemer	95%	91%	83%	94%	96%	88%	99%	91%
Lodewijk Asscher	95%	90%	81%	94%	93%	90%	98%	90%
Sybrand Buma	93%	88%	78%	84%	96%	86%	97%	85%
Henk Krol	92%	87%	77%	81%	89%	83%	97%	85%
Edith Schippers	90%	88%	75%	88%	90%	79%	99%	83%
Ahmed Aboutaleb	93%	90%	75%	84%	88%	86%	94%	83%
Marianne Thieme	89%	85%	73%	78%	89%	85%	97%	81%
Jesse Klaver	84%	84%	67%	79%	87%	85%	100%	77%
Halbe Zijlstra	91%	83%	64%	83%	87%	80%	97%	77%
Sylvana Simons	82%	74%	71%	78%	77%	71%	87%	74%
Kees van der Staaij	68%	70%	46%	65%	79%	61%	87%	60%
Jan Roos	52%	56%	47%	52%	58%	38%	69%	48%
Tunahan Kuzu	31%	42%	35%	36%	29%	21%	34%	29%
Gert-Jan Segers	19%	35%	19%	27%	32%	35%	45%	26%
Paul Tang	17%	42%	12%	14%	17%	20%	32%	17%
Geen van deze	0%	0%	2%	0%	0%	2%	0%	1%
N	197	133	187	98	95	89	101	1.456

Bron: I&O Research 2016

³ Hierbij is de volgende vraag gesteld: "Welke van onderstaande politici kent u, al is het alleen maar van naam?"

Klaver, Asscher en Segers meest populaire politici

Van de landelijke politici (fractievoorzitters/ministers) zijn Jesse Klaver, Lodewijk Asscher en Gert-Jan Segers de populairste politici. Zij krijgen gemiddeld een 6,0 van alle kiezers die hen kennen. Ook in juni waren zij de populairste politici van Nederland.⁴

Burgemeesters, zoals Ahmed Aboutaleb, zijn doorgaans populairder dan landelijke fractievoorzitters of ministers. Ook uit dit onderzoek komt dit patroon naar voren: Aboutaleb wordt gemiddeld met een 7,1 gewaardeerd.

De waardering hangt voor een deel samen met de partijvoorkeur van Nederlanders, al verschilt dit van politicus tot politicus. Het sterkste effect van partijvoorkeur is zichtbaar bij Geert Wilders, die alleen onder zijn eigen achterban (8,3) wordt gewaardeerd en onder alle andere kiezers een onvoldoende scoort. Aboutaleb daarentegen is een bestuurder die onder brede lagen van de bevolking wordt gewaardeerd, ook – zij het in mindere mate – onder PVV-kiezers (5,9). De waardering van nieuwkomers Jan Roos, Sylvana Simons en DENK-fractievoorzitter Tunahan Kuzu blijft achter bij die van die andere politici. Voor Kuzu en in mindere mate Roos geldt dat zij nog relatief onbekend zijn. Jan Roos (6,1) is na Wilders de meest gewaardeerde politicus onder PVV-stemmers.

Tabel 5

Waardering politici (rapportcijfer 1-10), naar huidige stemvoorkeur⁵

	BEKEND- HEID (TOTAAL)	VVD	PVDA	PVV	SP	CDA	D66	CU	GL	SGP	PVDD	50+	TOTAAL (INCL. NIET- STEMMERS)
Ahmed Aboutaleb	83%	7,3	7,7	5,9	7,0	7,2	7,6	6,7	7,7	6,3	*	7,0	7,1
Jesse Klaver	77%	4,9	6,5	4,2	6,7	6,4	6,6	6,2	8,1	*	*	5,7	6,0
Lodewijk Asscher	90%	6,5	7,4	4,4	4,9	6,4	6,7	6,4	6,6	6,1	*	5,9	6,0
Gert-Jan Segers	26%	5,3	6,1	5,5	5,3	6,6	5,5	7,9	5,8	7,6	*	*	6,0
Edith Schippers	83%	7,4	6,1	4,7	4,9	6,4	6,3	5,6	5,8	4,8	*	5,8	5,9
Emile Roemer	91%	4,7	5,7	5,5	7,9	6,0	5,6	5,6	6,1	4,8	5,9	6,3	5,8
Mark Rutte	96%	8,2	6,2	3,9	3,6	6,2	6,5	6,2	5,6	6,6	4,3	5,5	5,8
Kees van der Staaij	60%	5,9	5,7	5,1	4,9	6,7	5,4	7,6	5,5	9,2	*	5,3	5,7
Alexander Pechtold	92%	6,1	6,4	3,7	5,2	6,2	7,9	5,0	6,8	3,4	5,3	5,8	5,7
Sybrand Buma	85%	5,8	5,2	5,2	5,3	7,6	5,8	6,3	5,0	6,4	4,5	5,8	5,7
Halbe Zijlstra	77%	7,3	5,1	5,0	4,5	6,2	5,8	5,3	4,7	*	*	5,6	5,7
Paul Tang	17%	4,8	6,5	*	*	5,0	*	*	6,7	*	*	*	5,4
Diederik Samsom	94%	5,2	7,1	2,8	3,9	5,2	5,8	5,1	5,8	4,5	3,9	4,7	4,9
Marianne Thieme	81%	4,1	4,9	4,5	5,2	4,1	4,7	4,4	5,8	*	8,5	4,6	4,8
Henk Krol	85%	3,7	3,8	5,0	4,7	4,3	3,8	4,4	3,8	*	4,4	7,3	4,4

⁴ Vanwege een andere filtervraag ("Welke van onderstaande politici kent u, zodanig dat u er een oordeel over kunt geven?" i.p.v. "Welke politici kent u, al is het alleen maar van naam?") zijn de absolute rapportcijfers van juni en september niet rechtstreeks met elkaar te vergelijken.

⁵ De vraag luidde: "Hieronder ziet u de politici die u (van naam) kent. Kunt u aangeven – met een cijfer van 1 tot 10 – hoe u deze politicus waardeert? (1=heel slecht, 10=heel goed)" Daarnaast was het mogelijk om het antwoord 'weet niet' te geven.

	BEKEND- HEID (TOTAAL)	VVD	PVDA	PVV	SP	CDA	D66	CU	GL	SGP	PVDD	50+	TOTAAL (INCL. NIET- STEMMERS)
Geert Wilders	96%	3,1	2,0	8,3	3,0	3,1	2,2	2,7	1,6	2,8	2,8	4,4	3,7
Jan Roos	48%	3,1	2,2	6,1	3,3	2,7	2,2	*	2,3	*	*	3,6	3,5
Sylvana Simons	74%	2,1	2,8	1,7	1,8	2,8	2,5	2,3	3,3	*	*	2,1	2,3
Tunahan Kuzu	29%	1,8	2,5	1,6	1,8	2,0	2,2	*	2,4	*	*	1,5	1,9

Bron: I&O Research 2016, * = minder dan 20 waarnemingen

Stellingen politieke kwesties

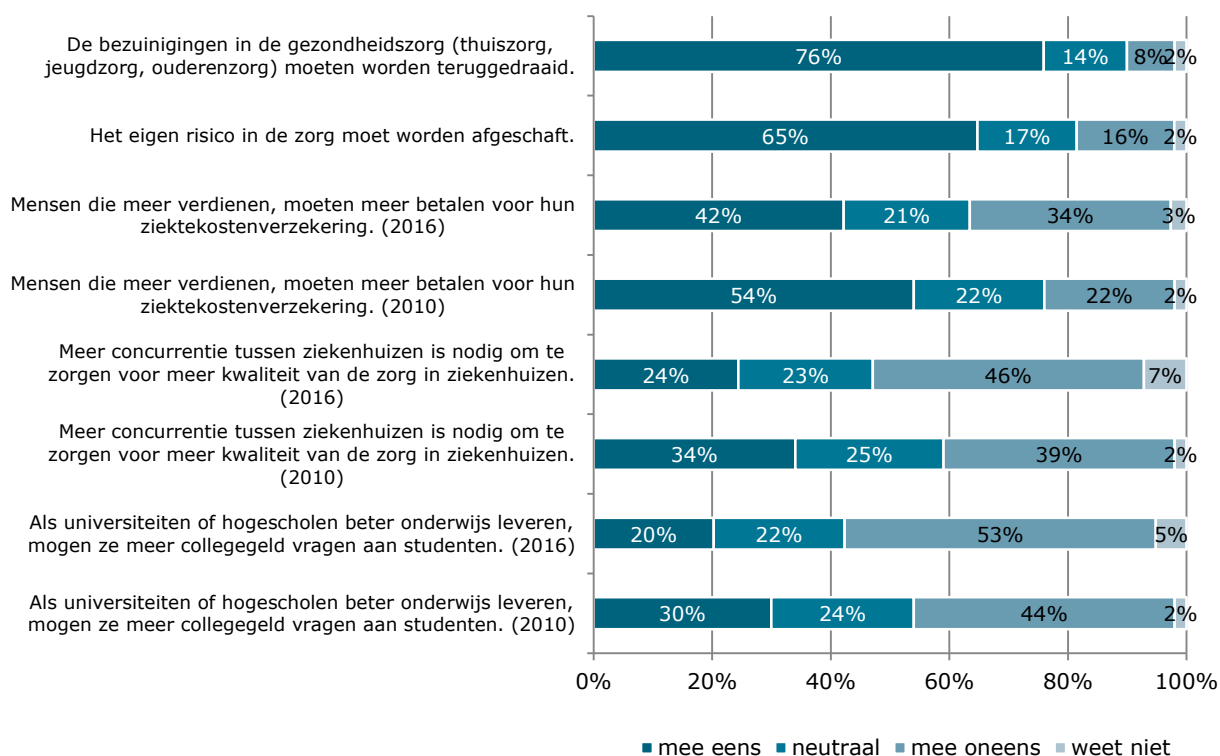
Gezondheidszorg, onderwijs en marktwerking

De zorg is een erg belangrijk onderwerp voor Nederlandse kiezers. Maar liefst driekwart van de kiezers zou de bezuinigingen in de zorg het liefst terugdraaien⁶. Kiezers van alle partijen (ook VVD- en PvdA-kiezers) zijn het in meerderheid eens met deze stelling.

Twee derde wil af van het eigen risico in de zorg. Vooral SP- (90%) en PVV-kiezers (79%) willen dat. Marktwerking in zorg of in het onderwijs kent weinig steun. Dat was in 2010 al zo, maar dat is nog verder afgenomen. Rond de helft is tegen concurrentie tussen ziekenhuizen of universiteiten die worden beloond naar prestatie. Het meest vóór marktwerking zijn kiezers van de VVD, maar ook hier is de steun niet overweldigend.

Figuur 2

Stellingen over gezondheidszorg, onderwijs en marktwerking, 2010-2016 (%)

⁶ Zie ook: I&O Research (2016), "Eén jaar na de decentralisaties: kwaliteit zorg niet verbeterd", <http://www.ioresearch.nl/home/nieuws/artmid/445/articleid/730/e233n-jaar-na-de-decentralisaties-kwaliteit-zorg-niet-verbeterd#.V9qTsNLymUI>

AOW, hypotheekrenteaftrek, nivellering, marktwerking

Sociaaleconomisch zijn Nederlandse kiezers eerder links dan rechts. Dat geldt met name voor zaken die met de sociale zekerheid, het nivellieren van inkomens en marktwerking te maken hebben.

Zes op de tien Nederlanders willen de AOW-leeftijd terugbrengen naar 65 jaar. In 2010 was er al geen meerderheid voor het verhogen van de AOW-leeftijd deze maatregel (41% was voor, 37% tegen).

Vooraf SP- (88%), 50 Plus (87%) en PVV-kiezers (81%) willen de AOW terug naar 65 jaar.

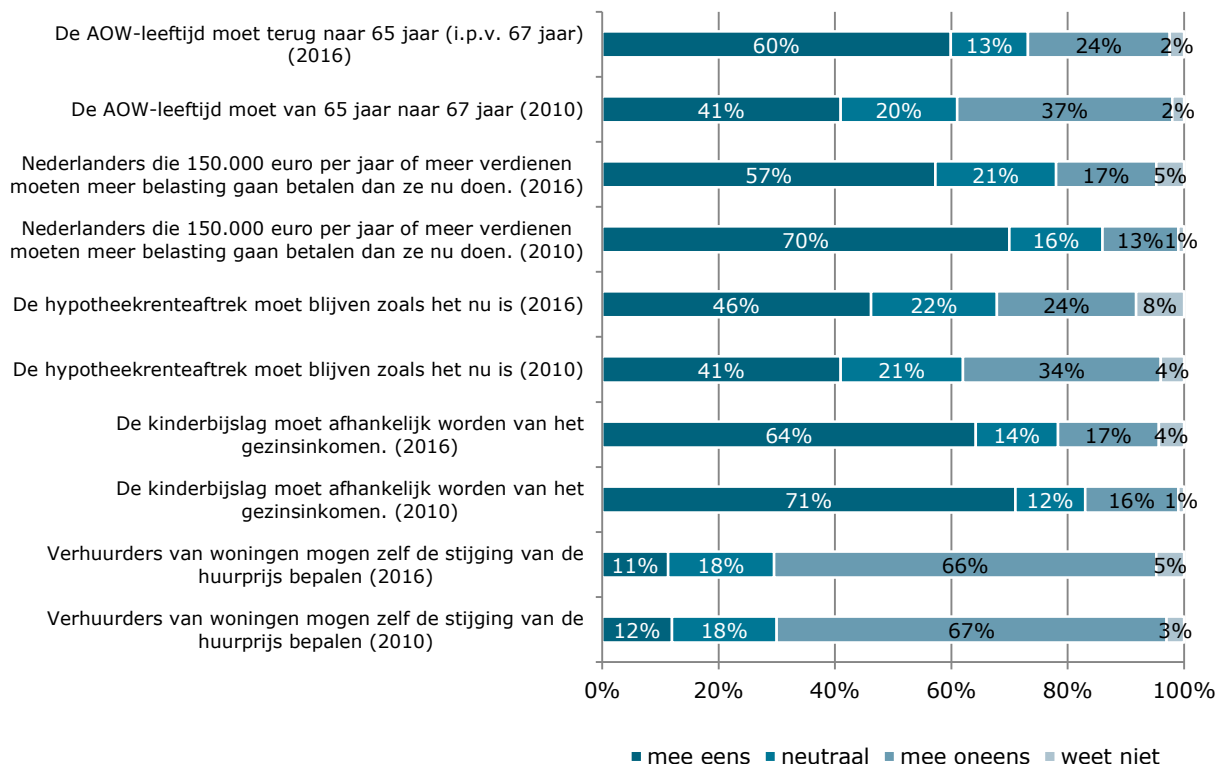
Er is steun voor nivelleringsmaatregelen, maar deze steun is wel afgenomen. Nog steeds wil een meerderheid (57%) dat mensen met een hoog inkomen (anderhalve ton of meer) meer belasting gaan betalen en bijna twee derde (64%) wil de kinderbijslag naar draagkracht laten betalen, maar in 2010 was rond de zeventig procent voor deze maatregelen. Vooral kiezers van GroenLinks (77%), 50 Plus (77%), SP (75%) en PvdA (69%) willen de hoogste inkomens aanpakken.

Nog meer dan in 2010 willen kiezers dat de hypotheekrente met rust wordt gelaten. Met name VVD- (65%) en PVV-kiezers (61%) willen hier rust.

Maar een tiende deel (11%) vindt dat de huurprijzen helemaal vrij mogen worden gegeven; dat is niet veranderd (was 12%). Onder VVD-kiezers ligt dat hoger (20%), maar ook hier is een meerderheid (52%) tegen.

Figuur 3

Stellingen over AOW, hypotheekrenteaftrek, nivellering en marktwerking, 2010-2016 (%)

Verkeer, vervoer en milieu

Als het gaat om het aanpakken van files zijn er grofweg twee soorten maatregelen mogelijk: meer asfalt of kilometerbeprijzing. Net als in 2010 zijn meer kiezers te vinden voor de kilometerbeprijzing dan voor meer asfalt. De kabinetten-Rutte I en II investeerden meer in wegen; de kilometerbeprijzing was in het kabinet-Balkenende IV al mislukt. Het verklaart wellicht waarom de steun voor het aanleggen van meer wegen ten opzichte van zes jaar geleden nog is afgenomen (van 41% naar 28%).

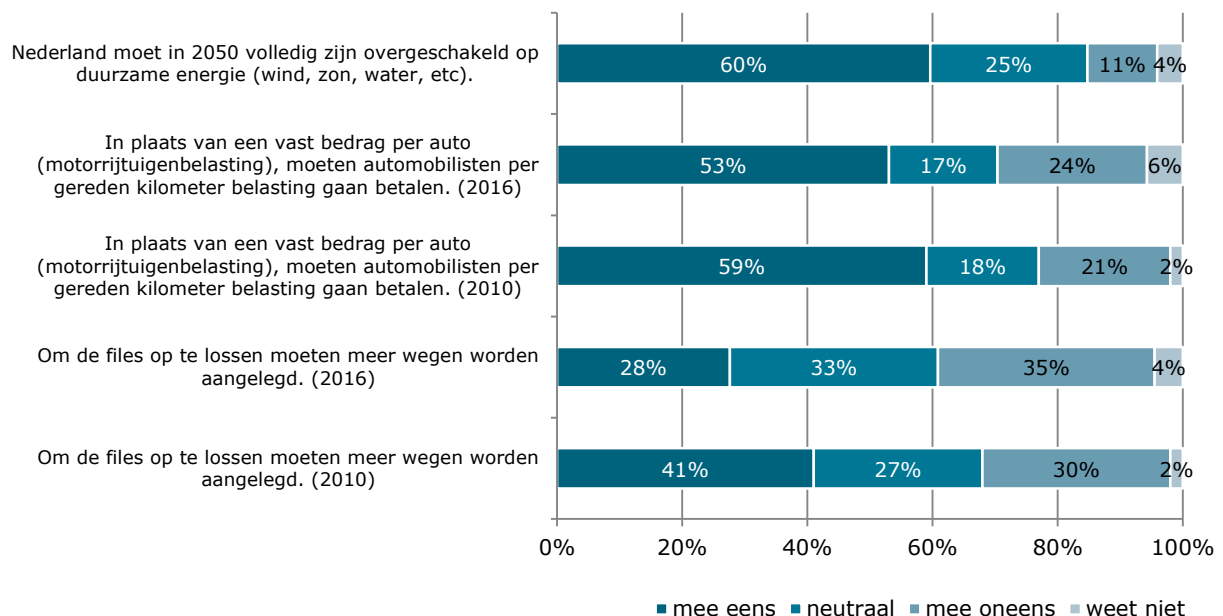
VVD- (46%), PVV (38%), 50 Plus (37%) en CDA-kiezers (31%) zijn het vaker eens dan oneens met deze stelling.

Kiezers van GroenLinks (72%) en 50 Plus (71%) willen meer dan gemiddeld dat automobilisten per kilometer belasting betalen. Maar per saldo zijn kiezers van alle partijen hier voor.

Opvallend groot is de steun voor het overstappen op duurzame energie: maar liefst zestig procent vindt het goed dat Nederland in 2050 helemaal hierop is overgeschakeld. Niet verwonderlijk scoren hier ook de kiezers van GroenLinks (89%) het hoogst, gevolgd door die van SP (72%), PvdA (71%) en D66 (71%).

Figuur 4

Stellingen over verkeer, vervoer en milieu, 2010-2016 (%)

Integratie

Met betrekking tot het samenleven tussen autochtone en allochtone inwoners, tussen moslims en niet-moslims laten Nederlanders een tweeledig beeld zien. Een beeld van tolerantie, maar wel volgens de Nederlandse mores.

In principe hebben moslims dezelfde rechten en plichten als christenen, vinden zeven op de tien Nederlanders (71% is het eens, slechts 10% oneens). Ook onder PVV-stemmers is een ruime meerderheid (64%) het eens met deze stelling, slechts 20% het er niet mee eens.

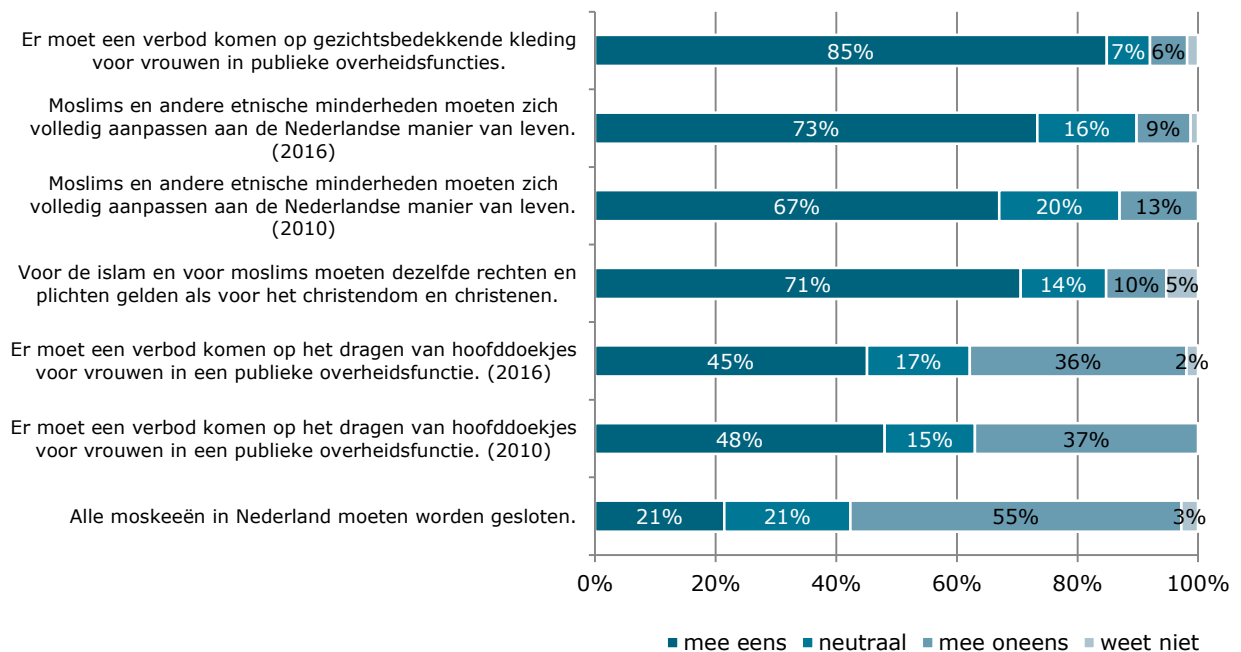
Maar eenzelfde percentage (73%) vindt wel dat moslims en andere etnische minderheden zich 'volledig moeten aanpassen aan de Nederlandse manier van leven'. Dit is zelfs nog toegenomen ten opzichte van 2010 (was 67%). Van de PVV-stemmers vindt 93%, gevolgd door kiezers van VVD (86%), 50 Plus (81%) en CDA (80%). Maar ook kiezers van GroenLinks (54%), PvdA (59%), D66 (60%) en SP (74%) is een meerderheid het eens met deze stelling.

Alle moskeeën hoeven van doorsnee Nederland niet dicht (22% vindt van wel, 55% van niet, 21% is neutraal). Alleen onder PVV-kiezers is een meerderheid (65%) hier voor.

In publieke functies ziet men liever geen hoofddoekjes (45%) en zeker geen gezichtsbedekkende kleding (85%). Ook hier scoort de PVV-kiezer het hoogst, gevolgd door VVD- en 50 Plus-kiezers.

Figuur 5

Stellingen over integratie, 2010-2016 (%)

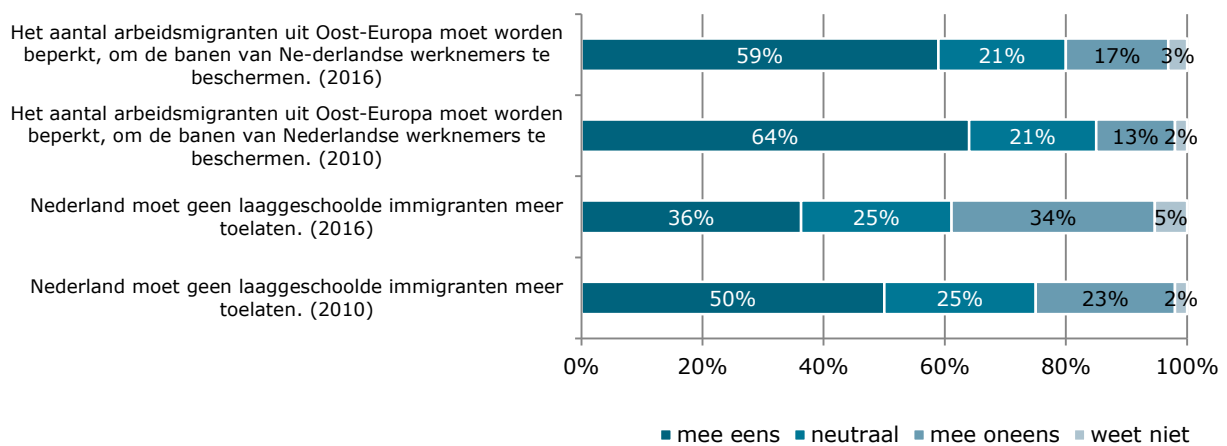
Immigratie

Ook het beeld met betrekking tot de migratie naar Nederland kent twee gezichten. Nederlanders willen liever geen arbeidsmigranten uit Oost-Europa ontvangen (59% vindt dat dit moet worden beperkt, was 64% in 2010). Maar over de vraag of laaggeschoolde migranten mogen worden toegelaten, zijn Nederlanders verdeeld. Een beeld dat we ook in augustus 2015 zagen, in het onderzoek dat I&O Research uitvoerde voor *de Volkskrant* ("Oorlogsvluchtelingen welkom, economische vluchtelingen niet")⁷ Per saldo is men hier in 2016 niet tegen, wat in 2010 nog wel het geval was (toen vond 50% dat Nederland geen laaggeschoolde migranten meer moest toelaten, nu is dat nog 36%).

Alleen PVV-kiezers willen in meerderheid (75%) geen laaggeschoolde migranten meer toelaten. Onder VVD-kiezers is dat 43%, onder 50 Plus 42%.

Figuur 6

Stellingen over immigratie, 2010-2016 (%)

⁷ I&O Research (2015), "Oorlogsvluchtelingen welkom, economische vluchtelingen niet", <http://www.ioresearch.nl/home/nieuws/artmid/445/articleid/665/oorlogsvluchtelingen-welkom-economische-vluchtelingen-niet#.V9qUJdLymUk>

Veiligheid, privacy, vrijheid van meningsuiting en omgangsvormen

Als het gaat om onze veiligheid, dreiging van terrorisme en privacy zien we dat Nederlanders voor een strenge overheid zijn (hogere gevangenisstraffen, al is de steun daarvoor fors gedaald) en voor de veiligheid wil twee derde wel wat privacy inleveren.

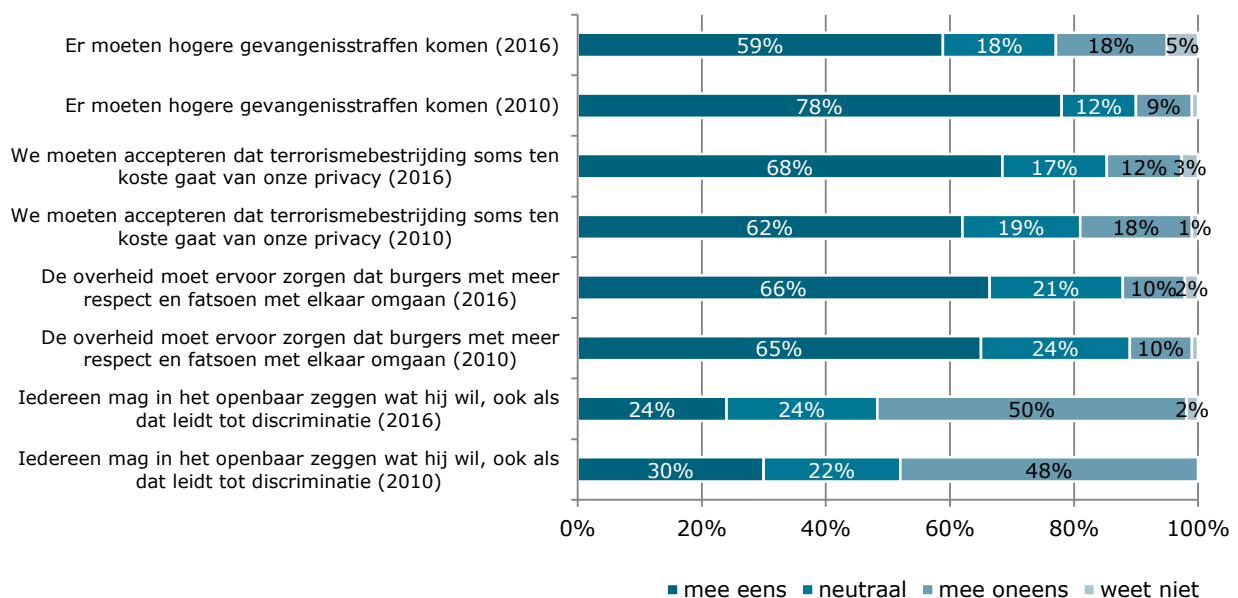
Men verwacht (net als in 2010) nog steeds een nadrukkelijke rol van de overheid om burgers onderling met meer respect en fatsoen te laten omgaan. Maar liefst twee derde is het eens met deze stelling. Kiezers van het CDA (81%) zijn hier het meest stellig in, gevolgd door PVV (76% is het er mee eens).

De vrijheid van meningsuiting mag volgens de helft van de Nederlanders niet leiden tot discriminatie. Een kwart van de Nederlanders vindt dat iedereen in het openbaar mag zeggen wat hij of zij wil, ook als dat discriminatie tot gevolg heeft. De rest neemt een middenpositie in (24%) of weet het niet (2%).

Kiezers van de PVV zijn het twee keer zo vaak (48%) mee eens als gemiddeld, kiezers van alle andere partijen scoren onder de 30 procent⁸.

Figuur 7

Stellingen over veiligheid, privacy, vrijheid en omgangsvormen, 2010-2016 (%)

⁸ Kiezers van VNL: 65%, maar dit is gebaseerd op slechts 14 waarnemingen, dus indicatief.

Internationaal en EU

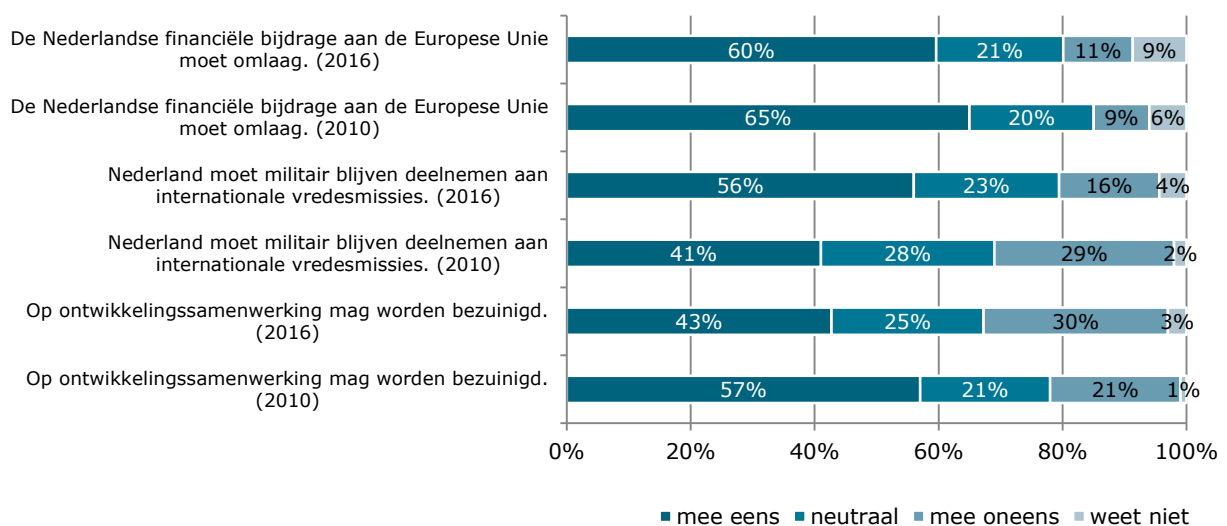
In de opvattingen van kiezers zien we een lichte 'revival' van de internationale arena. Nog steeds vindt 60% dat Nederland minder moet afdragen aan de EU, maar in 2010 was dat 65%. Kiezers van PVV (92%), 50 Plus (84%) en SP (76%) zijn hier het meest stellig in.

In 2010 vond maar 41% dat Nederland moest blijven bijdragen aan internationale vredesmissies, dat is opgelopen naar 56%. Met name VVD-stemmers (75%) zijn hier vaak mee eens, gevolgd door kiezers van CDA, D66, PvdA en GroenLinks (tussen de 68 en 65%).

En het aandeel dat vindt dat er bezuinigd mag worden op ontwikkelingssamenwerking daalde van 57% naar 43%. 30% vindt dat dat niet meer mag. Met name GroenLinks- (74% oneens) en PvdA-kiezers (62% oneens) willen niet meer bezuinigen op OS.

Figuur 8

Stellingen over de EU en internationale politiek, 2010-2016 (%)

Ethische kwesties, kunst en cultuur, en democratie

Opvallendste verschuiving in dit rijtje stellingen heeft betrekking op bezuinigingen op kunst en cultuur: in 2010 vond 56% nog dat daar best op bezuinigd kon worden, nu is dat nog maar 34%.

Vooraf GroenLinks- (69% oneens) en PvdA-kiezers (58% oneens) willen niet meer bezuinigen op cultuur.

Nog meer dan in 2010 vinden kiezers dat ouderen een einde aan hun leven mogen maken als ze vinden dat hun leven voltooid is: nu 70% tegen 61% in 2010. Homoseksuele leraren mogen door religieuze scholen niet geweigerd worden, vindt 81%. Dat is nauwelijks veranderd.

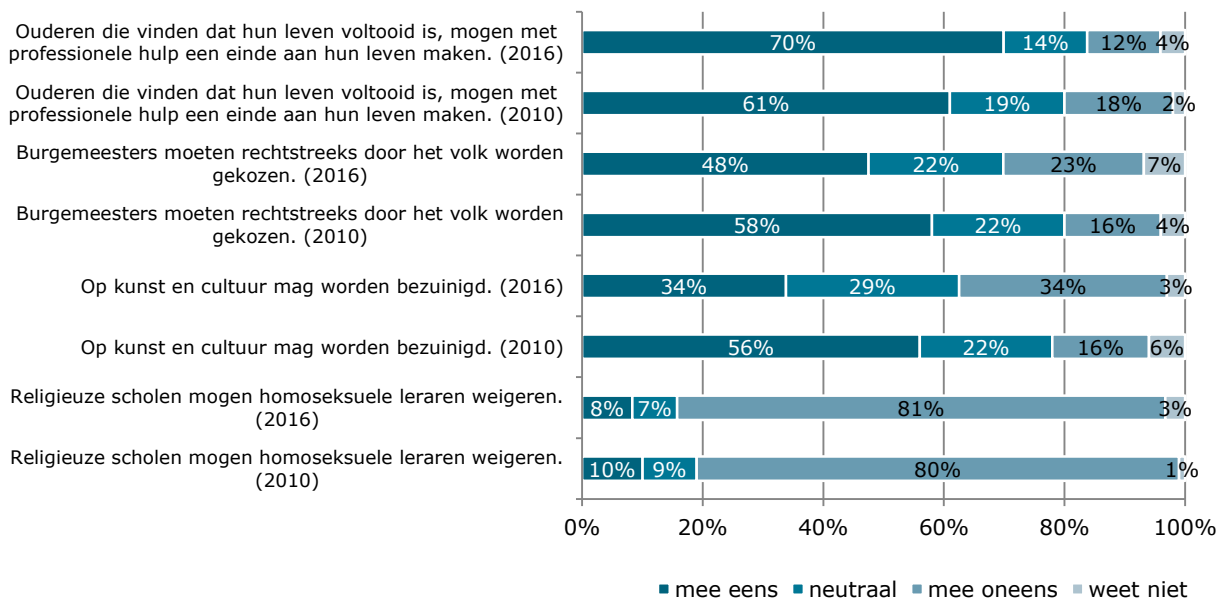
Kiezers van SP, VVD, PvdA, D66 en GroenLinks zijn hierin het stelligst (rond de 80% is voor de vrijwillige levensbeëindiging en tegen het weigeren van homoseksuele leraren). Ook CDA-kiezers zijn hier relatief liberaal in. Alleen kiezers van ChristenUnie en SGP zijn in meerderheid tegen⁹.

De mate waarin men een gekozen burgemeester wil, is iets afgenomen: van 58% naar 48%. Per saldo zijn er nog steeds twee keer zoveel mensen die hier voor zijn (48%) dan tegen (23%).

Vooraf PVV-kiezers (76%) willen de burgemeester rechtstreeks kunnen kiezen, gevolgd door kiezers van SP (55%), 50 Plus (57%) en D66 (50%). Kiezers van de Christelijke partijen zijn (per saldo) tegen.

Figuur 9

Stellingen over ethische kwesties, kunst, cultuur en democratie, 2010-2016 (%)

⁹ Dit is gebaseerd op 35 kiezers van ChristenUnie en 24 van SGP, dus uitkomsten zijn indicatief.

Onderzoeksverantwoording

Peiling in september

De vragenlijst kon worden ingevuld tussen vrijdag 9 september en maandag 12 september 2016. Aan dit onderzoek namen 1.456 Nederlanders van 18 jaar en ouder deel. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (93%). De overige deelnemers (7%) zijn via PanelClix benaderd voor dit onderzoek.

De onderzoeksresultaten zijn na herweging op geslacht, leeftijd, provincie en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 representatief voor alle Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard.

Onderzoeksverantwoording stellingen 2010

De stellingen werden in 2010 door TNS NIPO voorgelegd aan een steekproef van 744 Nederlanders van 18 jaar en ouder ten behoeve van het boek van Peter Kanne "Gedoogdemocratie. Heeft stemmen eigenlijk wel zin?" (Meulenhoff, 2011). Het veldwerk is uitgevoerd tussen 22 en 27 april 2010.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). De respondenten hebben geen financiële vergoeding gehad voor hun aanmelding voor het panel. Ook voor deelname aan dit onderzoek kregen respondenten uit het I&O Research Panel geen vergoeding.

I&O Research

I&O Research is een maatschappelijk betrokken bureau voor beleids- en marktonderzoek. Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties. I&O Research is de laatste jaren gegroeid tot het achtste marktonderzoeksbureau van Nederland. In de sector 'overheid & onderwijs' is I&O Research de nummer 1 (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA). I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001- en ISO 20252-gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 26362-gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.